

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЮРИСТА

1. Правова культура юриста: загальна характеристика
2. Функції правової культури юриста
3. Особливості формування професійної правової свідомості юриста
4. Деформації професійної правосвідомості юристів

1. Правова культура юриста: загальна характеристика

Правова культура юриста – важлива складова його професійної культури, вона є по суті концентрованим виразом професійної культури юриста, її серцевиною.

Правова культура юриста є невід’ємною від правової культури суспільства. З одного боку, рівень правової культури суспільства суттєво впливає на правову культуру юриста. Правова культура суспільства задає горизонти, через які формується образ дій юристів, підтримуються відносини і зберігається самобутність правової системи.

З іншого боку, від професійного рівня юриста залежить стан правової культури суспільства і громадянина. Як відомо, право і правова система багато в чому залежать від юристів – тих людей, які за своїми професійними обов’язками повинні займатися правовими питаннями. На думку західних учених, у праві віддзеркалюється насамперед культура юристів, особливо законодавців і суддів, тобто осіб, які безпосередньо беруть участь у прийнятті та застосуванні норм права. І взагалі правовий розвиток у державі визначається їх культурою. Слід мати на увазі, що соціальні, економічні і політичні фактори впливають на цей розвиток тільки через їх свідомість. Юристи є своєрідними хранителями правової

культури суспільства.

За характером правової сім'ї (типи), можна виділити романо-германську, англо-американську, традиційно-релігійну (мусульманську, індуську, іудейську та ін.) типи правової культури. Як особливі типи в рамках даної класифікації можна виокремити також міжнародну правову культуру і правову культуру Європейського Союзу.

Залежно від рівня і глибини пізнання правових явищ, їх використання в правовій поведінці (діяльності) прийнято виділяти буденну (масову), професійну та теоретичну (наукову) правову культуру.

Буденна правова культура притаманна широким верствам населення. Головне місце в її змісті посідають традиційні цінності, правові стереотипи, настанови, звичаї та звички. Вона формується на основі власного життєвого досвіду і емпіричних знань про чинне право та інші правові явища. На її формування впливають засоби масової інформації, а також установи освіти, де надаються, як правило, найбільш елементарні знання про правову дійсність. Буденна правова культура здатна включати як прогресивні, так і консервативні чи навіть негативні погляди та настрої з приводу права.

Професійна правова культура базується на здобутих унаслідок одержання спеціальної юридичної освіти правових знаннях, практичних навичках і вміннях, особистій майстерності, що пов'язані з конкретним юридичним фахом. Про рівень професійної правової культури свідчитиме відповідний кваліфікаційний титул (ранг, категорія). Однак слід розрізняти формально визначену кваліфікацію, яка документально відображається у дипломах, атестатах, сертифікатах, і реальну правову

кваліфікацію, яка передбачає ще й існування належного особистого професійного досвіду, сформованого під час конкретної юридичної практики.

Носіями теоретичної (наукової) правової культури, як правило, є юристи-науковці та викладачі юридичних вищих навчальних закладів. Цьому типу правової культури відповідають теоретичний рівень правової свідомості, а також наявність навичок, умінь, що використовуються їх носіями у творчій діяльності з удосконалення чинного законодавства, правозастосовної практики, інтерпретаційно-правової діяльності.

Залежно від носіїв (за суб'єктним складом) можна виокремити правову культуру особи, соціальних груп (політичних, професійних, етнічних, релігійних та ін.) і верств населення (пенсіонерів, молоді), суспільства в цілому.

Також, за носіями правової культури ми виділяємо три великі типи:

1. Правова культура суспільства.
2. Правова культура особистості.
3. Професійна правова культура.

Правова культура суспільства – це різновид загальної культури, що віддзеркалює систему цінностей, які належать до правової дійсності цього суспільства. Вона успадкована суспільством з юридичного минулого, визначає його сьогодення й впливає на правове майбутнє даного суспільства. Правова культура представляє собою засіб перенесення юридичних норм, цінностей та ідей між поколіннями, як носій своєрідного “соціокоду” забезпечує збереження і передавання програм людського спілкування, поведінки й діяльності у правовій сфері.

Вона зумовлює правові рішення членів даного суспільства, визначаючи їх переконання у контексті загальносоціального юридичного досвіду, відповідальна за наділення сенсом дій та процесів, які відбуваються у правовій системі, їхню репрезентацію і символізацію.

Рівень правової культури суспільства характеризують *такі показники*: 1) стан охорони і захисту прав людини юридичними засобами; 2) ступінь здійснення принципу верховенства права в практиці державного і суспільного життя; 3) рівень правосвідомості суспільства; 4) стан законодавства, ступінь його досконалості за формою і змістом; 5) стан практичної роботи суду, прокуратури, інших правоохоронних, правозастосовних і контрольно-наглядових органів; 6) ступінь сприйняття позитивного правового досвіду як національної правової системи, так і правових систем інших держав; 7) рівень правової активності громадян; 8) рівень розвитку юридичної науки і освіти.

Правова культура суспільства не існує поза **правовою культурою його членів** (особи, груп). Вона є умовою, формою та результатом культурно-правової діяльності громадян та їх професійних груп, у тому числі і насамперед юристів та їх об'єднань. Правова культура особи включає: 1) знання права (інтелектуальний зріз); 2) ставлення до права, оцінка його необхідності та соціальної корисності (емоційно-психологічний зріз); 3) використання правового інструментарію – законів та інших юридичних актів – у практичній діяльності (поведінковий зріз). Ці показники є фундаментальними і для характеристики правової культури юриста.

Правову субкультуру слід розглядати як частину правової культури суспільства, яка в певних аспектах (цінностях, елементах, позиціях тощо) відрізняється від неї, але в головних своїх рисах узгоджується з правовою культурою даного суспільства. Підкреслимо, що така правова субкультура не протистоїть пануючій правовій культурі, а, включаючи в себе низку її базових правових цінностей, додає до них нові цінності, притаманні саме їй.

Від правової субкультури слід відрізнити правову контркультуру, яка складається із сукупності цінностей, поглядів, уявлень, теорій, настанов, вчинків (діяльності) певних угруповань або організацій, що відкрито протиставляються домінуючій у суспільстві правовій культурі, знаходяться з останньою в стані антагоністичної суперечності і/або навіть відкритого протистояння. Правова контркультура — це явище доволі широке і неоднорідне, яке значною мірою залежить від специфіки носіїв такої культури (злочинного співтовариства, екстремістських, сепаратистських, фундаменталістських угруповань та ін.).

Характерною рисою правової контркультури є те, що вона не може забезпечити права і свободи людини і громадянина, громадський мир і злагоду, законність і правопорядок, становлення і розвиток демократичної, правової державності і громадянського суспільства, а навпаки, сприяє порушенню прав і свобод особи, послабленню або навіть руйнації держави, її політичної, правової та економічної систем.

Роль юриста в підтримці всіх складових елементів правової культури суспільства є провідною.

Принципові особливості правової культури юриста порівняно з культурою інших осіб полягають у тому, що вона належить до *правової культури професійного рівня*. Цей особливий рівень правової культури формується завдяки безпосередньому, щоденному зіткненню з правовими явищами, що має місце під час виконання юристами своїх професійних обов'язків. Цим особам властивий більш високий ступінь знання і розуміння правових явищ, ніж пересічним громадянам, а також особлива професійна поведінка. Усі правові рішення й дії юристів-професіоналів є більш компетентними, усвідомленими й мотивованими, ніж у громадян, які не мають системних юридичних знань. Професійний рівень культури відрізняється від побутового також інтенсивністю прояву правових знань, правових установ та ціннісних орієнтацій.

Рівень правової культури професійної групи – юридичної спільноти – визначається ступенем розвинутої професійної культури кожного із її членів. Юрист повинен відповідати своїй професії, зміцнювати свій авторитет і авторитет правників у суспільстві. Слід пам'ятати, що правова культура є важливим компонентом ефективності професійної діяльності юриста.

Рівень правової культури багато в чому залежить від конкретно-історичних умов громадського життя, від правової політики, що здійснюється державою, економічного становища суспільства, стану законності та правопорядку.

Отже, *правова культура юриста – це єдність його професійних знань про право, особистого ставлення до нього і практичних дій з*

врахуванням правових вимог.

Зміст правової культури юриста складають такі основні елементи:

– *професійно-правова майстерність*, всебічне і глибоке знання правових норм, специфіки їх практичної реалізації, висока нормативна культура, якісний рівень правового мислення, навички й уміння, необхідні для юридичної діяльності, оптимальна професійна підготовка й ефективне використання спеціальних юридичних засобів;

– *ціннісно-правові орієнтації* у сфері права, ступінь готовності послідовно і цілеспрямовано проводити у життя принципи права, вимоги правових норм, ставлення до чинного законодавства та практики його застосування, оцінка їх ефективності, стану і перспектив боротьби з правопорушеннями, мотиви вибору власної професії;

– *високі моральні якості юриста*, професійна бездоганність, службова дисциплінованість, добросовісність і чесність;

– *соціально-політична і громадянська відповідальність за забезпечення прав людини*, які виступають не тільки як особистісні цінності, але й як загальний суспільний інтерес;

– *грунтовні знання у різних галузях суспільного життя*, належний ступінь глибини політичного і економічного мислення, широкий кругозір.

Важливим у сучасних умовах є підвищення вимог до правової культури осіб, які претендують на заняття відповідальною юридичною діяльністю (судді, прокурори, адвокати, нотаріуси та ін.). При чому кожна юридична професія має свою специфіку, що обумовлює й особливості професійної правової культури різних її представників.

При допуску до юридичної професії слід брати до уваги не тільки

знання та інтелектуальні здібності претендентів, але й з не меншою увагою ставитись до їх вірності праву, до їх етичних принципів, послідовності й розважливості, до їх здібності приймати розумні рішення. Інший важливий шлях у цьому ж напрямі – вплив професійних (деонтологічних) норм та критики з боку колег, розвиток професійного самоврядування. Сучасна правова культура ґрунтується на переконанні, що юристів обмежує право і що ними рухає право, а не свавілля чи бажання влади. Юрист, який не виправдовує такого очікування, ймовірно, почуватиметься некомфортно та наражатиметься на професійну критику.

Велику роль у формуванні правової культури юриста відіграє юридична освіта. Вона повинна забезпечити юридичні знання, необхідні для юриста-практика, включаючи розуміння його правових і моральних обов'язків, прав людини, розуміння права і сутності механізму правового регулювання. Знання, навички й уміння, які юрист-професіонал одержує під час навчання, повинні значною мірою відповідати сучасному рівню юридичної науки. Юрист повинен постійно підвищувати власну професійну культуру, опановувати досягнення теоретичної та практичної юриспруденції. Це важлива передумова переходу особистої правової культури юриста на більш високий рівень.

В цілому, процес демократизації суспільства, розбудови правової держави висуває на перший план проблему формування високої правової культури юридичних кадрів. Вона виступає як необхідний засіб їх ефективної діяльності у справі захисту прав людини і утвердження верховенства права.

2. Функції правової культури юриста

Правова культура юриста виконує кілька **функцій**, які ґрунтуються на загальних функціях правової культури.

Так, правова культура виконує **пізнавально-перетворюючу функцію**. Як відомо, сьогодні перед українським суспільством стоїть важливе завдання реформування, модернізації національної правової системи, приведення її у відповідність до європейських стандартів. Проте воно не може бути вирішене без кардинальних змін правової культури, насамперед культури юриста. Йдеться про переосмислення засад права, його ролі у суспільному житті, визнання незаперечних правових цінностей. Це завдання в першу чергу повинні вирішувати саме юристи.

Регулююча функція правової культури юриста спрямована на забезпечення сталого, динамічного та ефективного функціонування всіх елементів правової системи. Завдяки їй упорядковуються відносини між людьми у суспільстві. Правова культура пронизує саме право, правосвідомість, правові відносини і правопорядок. Вона є тим важливим фактором, що визначає характер законотворчої, правозастосовної, інтерпретаційної та іншої юридичної діяльності, обумовлює вектори

подальшого правового розвитку.

Правові норми, що створюються в процесі нормотворчості, завжди втілюють у собі певні уявлення, ідеї, правові цінності, що моделюють необхідний правопорядок у конкретних соціальних відносинах. При цьому в позитивному праві, в його принципах і засадах «матеріалізуються» насамперед ідеї, правові цінності, що є надбанням професійної культури юристів. Правова культура відіграє регулюючу роль і при вирішенні юридичних справ, прийнятті правозастосовних актів, інших юридичних рішень. Її особливості виражаються також у професійному розсуді, що є джерелом пропозицій щодо удосконалення правового регулювання, подолання прогалин і суперечностей, що виникають у процесі застосування права.

Ціннісна функція правової культури проявляється при вивченні оцінного ставлення юриста до правової дійсності. Оцінюванню підлягає правова дійсність у самому широкому діапазоні — від конкретної юридичної ситуації до правової системи в цілому. Ціннісна функція правової культури полягає у “вимірюванні” юристом права, правопорядку, правовідносин, механізму правового регулювання шляхом співставлення з відповідними правовими цінностями. Крім того, вона дає можливість оцінити різні суспільні явища і процеси за низкою критеріїв.

Завдяки **правосоціалізаторській функції** правова культура юриста істотно впливає на формування правових якостей інших осіб. Цей вплив відбувається за допомогою цілеспрямованої правової виховної роботи, заходів з подолання правового нігілізму населення, надання йому юридичної допомоги тощо. Подібна діяльність є важливою складовою

професії юриста і особливо помітна у роботі слідчого, прокурора, судді, адвоката.

Правова культура виконує й **функцію передавання правового досвіду**. Вона акумулює правові цінності даного суспільства, зберігає і передає їх іншим поколінням, формує необхідні правові традиції. Фактично йдеться про так звану професійну наступність, яка проявляється, наприклад, у створенні відповідних професійних шкіл. Ця функція забезпечує також зв'язок різних правових культур, у тому числі тих, що існують у світі в різні історичні часи. Так, зарубіжний досвід запозичується національною правовою системою, відбиваючись насамперед у свідомості вітчизняних юристів.

Функція прогнозування включає аналіз тенденцій, характерних для всієї правової системи, передбачення їх можливих наслідків, пояснення необхідності виникнення нових правових цінностей. Ця функція є найпомітнішою у роботі вчених-юристів, одне з головних завдань яких – наукове прогнозування шляхів подальшого розвитку державно-правових явищ. Проте ця функція присутня і в практичній юридичній роботі, наприклад, у законотворчості. Законотворча діяльність є одним зі способів випереджального віддзеркалення дійсності, оскільки передбачає створення правил, розрахованих на застосування у майбутньому. Це складний процес, що потребує великого запасу різнобічних знань, життєвого досвіду, ретельного аналізу суспільного буття та його неупередженої, об'єктивної оцінки. Якісне здійснення законотворчості є неможливим без високої правової культури.

3. Особливості формування професійної правової свідомості

Правосвідомість — це сукупність суб'єктивних елементів правового регулювання: ідей, теорій, емоцій, почуттів та правових настанов, за посередництвом яких відображається правова дійсність, формуються ставлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямків розвитку правової системи з погляду забезпечення гідного існування людини, справедливості у міжлюдських стосунках, ефективної організації життєдіяльності держави і суспільства.

За своїм змістом правосвідомість є складним системним правовим явищем. Елементи, що утворюють її (ідеї, теорії, концепції, почуття, емоції, настрої, настанови тощо), структурно об'єднуються в дві відносно автономні компоненти — правову психологію і правову ідеологію.

Правова психологія — це сукупність настроїв, почуттів, емоцій, переживань з приводу права, окремих правових явищ.

Правова ідеологія — це сукупність ідей, принципів, теорій, концепцій, які в систематизованій формі відображають і оцінюють правову дійсність.

Професійна правосвідомість розглядається як вид правової свідомості і має низку особливостей. Ця правосвідомість притаманна юристам, які практикують право. **Професійна правосвідомість має свої особливості розвитку та проходить такі стадії формування: а) теоретичну — під час вивчення основ права; б) практичну — в процесі професійної соціалізації під час практичної діяльності; в) стадію удосконалення, яка**

пов'язана з великим досвідом практичної роботи, у результаті чого професіоналізм набуває якості майстерності.

У формуванні професійної правосвідомості значну роль відіграють юридична освіта, практика, наука. У процесі юридичної освіти суб'єкти набувають необхідних теоретичних знань у сфері права, отримують перший досвід їх практичного використання. Під час професійної юридичної діяльності формується вміння користуватися юридичним інструментарієм, розвивається юридичне мислення, правові знання переростають у відповідні переконання, формуються й удосконалюються професійні навички, уміння, традиції, розвивається так звана правова інтуїція. **Таким чином послідовно формуються правова ідеологія та правова психологія як структурні елементи професійної правосвідомості.**

Особливість формування професійної правосвідомості полягає також у тому, що вона детермінується нормами права, зафіксованими у формальних джерелах права. На відміну від повсякденної правосвідомості, професійна правосвідомість виходить насамперед із конституційних приписів, охоплює систему правових знань, втілених у конституційно-правових принципах, нормах, категоріях.

Професійна правова свідомість, як якісний рівень сприйняття права та правової дійсності у цілому, взаємопов'язана з теоретичною й повсякденною правосвідомістю. У цілому, їх співвідношення в правовому регулюванні носить характер взаємодії. Вплив наукової правосвідомості на професійну найбільш рельєфно виявляється у процесі формування професійно-правової свідомості під час навчання, через наукове

тлумачення норм позитивного права, наукові рекомендації юридичній практиці. Теоретична правосвідомість збагачує професійні знання розумінням сутності і принципів різних елементів правової системи.

Водночас професійна правосвідомість є основним суб'єктивним фактором існування й розвитку юридичної практики, на узагальнення якої зорієнтована правова наука. Вона здатна раніше від наукової виявити нові проблеми правового регулювання. Тому професійна правосвідомість є живильним середовищем для правосвідомості теоретичної, оскільки поставляє матеріал для теоретичних узагальнень, визначаючи проблематику й напрями наукових досліджень.

Не можна забувати й про органічний взаємозв'язок, що існує між професійною й повсякденною правосвідомістю. Професійна правосвідомість вступає у взаємодію з моральною, естетичною свідомістю юриста, які часто знаходяться у своєму розвитку на повсякденному рівні чи наближаються до нього. Однак професійна правосвідомість має сприяти їх підвищенню, оскільки стандарти юридичної професії висувають серйозні вимоги до професійної етики юристів, а також їх естетичної культури.

Професійна правосвідомість як вид групової знаходиться у відповідних відносинах із суспільною й індивідуальною, характеризується специфічним змістом стосовно них.

Зв'язок професійної й суспільної правосвідомості полягає у наступному:

а) категорії, ідеї, принципи суспільної правосвідомості виступають ідеологічними засобами, за допомогою яких юристи пізнають правові

норми, засвоюють їх вимоги і спрямовують на цій підставі свою діяльність;

б) суспільна правосвідомість формує престиж юриспруденції, чим характеризує зміст духовної атмосфери, у якій юристи виконують свої професійні функції;

в) суспільна правосвідомість зобов'язує юристів сумлінно ставитися до своїх обов'язків.

У свою чергу, високий рівень індивідуальної правосвідомості кожного юриста є запорукою фаховості та належного розвитку професійної правосвідомості, що є передумовою утвердження сучасних конституційних цінностей.

4. Деформації професійної правосвідомості юристів

Через різні причини (психологічні, культурні, соціальні, політичні, економічні тощо) під час професійної діяльності у деяких юристів відбувається втрата їх первісних правових поглядів, почуттів, переконань, виникають нові псевдоправові і неправові конструкції, що негативно впливають на професійну поведінку юристів. Інакше кажучи, в юристів виникають *деформації професійної свідомості* (від лат. *deformatio* – викривлення) – *негативні зміни якостей особистості (стереотипів сприйняття, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування і поведінки), що настають під впливом виконання їх професійної діяльності.*

Прикладами деформацій професійної правосвідомості юристів

можуть бути:

– *використання в роботі підзаконних нормативних актів і вказівок керівництва, що суперечать Конституції і законам.* Так, робітники податкової служби часто керуються в своїй роботі наказами і листами Державної податкової служби України, що не відповідають Податковому кодексу;

– *кон'юнктурність в роботі, яка проявляється в прагненні за будь-що досягнути позитивних результатів у роботі, навіть шляхом порушення закону.* Наприклад, в органах внутрішніх справ досить розповсюдженою є практика досягнення високих показників у розкритті злочинів, заради чого співробітники вдаються до штучного (незаконного) зменшення кількості зареєстрованих злочинів, а також до притягнення до відповідальності невинних осіб;

– *зловживання владою або службовим становищем* – умисне використання особою свого службового становища всупереч інтересам служби (наприклад, прокурор на прохання своїх знайомих або керівництва припиняє кримінальну справу без достатніх на це підстав), *перевищення влади або посадових повноважень* – здійснення службовою особою своїх функцій, якщо особа виходить за межі наданих їй повноважень або діє при цьому незаконними методами (наприклад, використання слідчим при допиті недозволених методів для отримання необхідних свідчень), *одержання хабарів*;

– *вчинення юристами-державними службовцями корупційних діянь:* наприклад, сприяння фізичним та юридичним особам у здійсненні ними господарської діяльності з метою незаконного одержання за це

матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг; неправомірне втручання у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкодити виконанню ними своїх повноважень; надання незаконних переваг фізичним або юридичним особам під час підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи рішень;

– *схильність до бюрократизму*, тобто до забезпечення додержання єдиних, загальних для всіх формальних правил як самоцілі, відриві від суспільних інтересів і потреб, унаслідок чого раціональна в своїй основі форма набуває рис беззмістовного ритуалу, а зміст замінюється формою;

– *наявність обвинувального чи виправдувального ухилу* при розслідуванні і розгляді кримінальних справ.

Деформації правової свідомості та правової культури юриста можуть набувати **різних форм**. Спільним для всіх видів деформації виступають правова неосвіченість, низький рівень правосвідомості та політико-правової культури суб'єктів права. Разом з тим кожен з названих видів деформації має свою специфіку.

До деформацій належать:

Правовий нігілізм – деформований стан правосвідомості особи, суспільства, групи, що характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, що виключає, однак, злочинний намір. Правовий нігілізм полягає у запереченні соціальної цінності права, у скептичному, зневажливому ставленні до нього, свідомому ігноруванні вимог закону. Як правило, нігілістом є такий юрист, який випадково обрав свою професію, а під час навчання не усвідомив цінність права.

Проявів правового нігілізму багато.

– «війна законів», тобто видання суперечливих або таких, що виключають дію один одного, нормативно-правових актів, невідповідність законів конституції, а підзаконних нормативних актів — законам;

– неузгодженість дій окремих гілок влади у проведенні правової політики; підміна — законності політичною, ідеологічною або прагматичною доцільністю;

– свідоме недодержання або невиконання правових приписів органами державної влади, організаціями та громадянами;

– порушення прав і свобод людини і громадянина;

– неповага до правоохоронних органів, протидія їх законним вимогам тощо.

Правовий нігілізм може існувати на рівні як ідеології, так і практики. В першому випадку йдеться про розроблення таких теорій, концепцій, доктрин (наприклад, ідеологія марксизму-ленінізму), в яких на теоретичному рівні обґрунтовуються думки про те, що право не має самостійної соціальної цінності, а має цінність лише інструментальну, внаслідок чого розглядається як щось другорядне, похідне від держави явище. Значно більшу небезпечність правовий нігілізм становить тоді, коли погляди реалізуються на практичному рівні. Це втілюється в протиправну поведінку (діяльність) людей та їх організацій або, як найбільш негативний прояв, у протиправну політику державної влади, яка проявляється в масовому порушенні прав і свобод громадян чи навіть

терорі стосовно окремих осіб, етнічних, релігійних, соціальних груп, політичних сил.

Явища правового нігілізму (неприйняття законів, негативне ставлення до права) – найбільш поширена і укорінена форма деформації правосвідомості населення в державах з авторитарним і тоталітарним режимами. У сфері правотворчості - відсутність послідовності, логічності, прийнятих законів і підзаконних актів, їх суперечливість підривають віру в якість законів, служать підставою для правового нігілізму (напр., нормативні акти про податки неконкретні, неповні, казуїстичності). У сфері правоохоронної діяльності - слабе розкриття злочинності, їхню корумпованість створюють умови для можливості обійти закон, породжують нестійкість правомірної поведінки.

Отже, невпорядкованість законодавства, його нестабільність і суперечливість, низька правова культура, неотлаженність механізму приведення в дію прийнятих законів та ряд інших названих вище причин породжують правовий нігілізм.

Правовий інфантилізм проявляється у несформованості правових знань або їх недостатній глибині, однак при особистій переконаності в наявності належної юридичної підготовки, наявності в них численних прогалин. Він розглядається як відносно м'яка за наслідками форма деформації правосвідомості. Найбільшого поширення правовий інфантилізм набуває серед працівників правоохоронних та інших правозастосовних органів, які не здобули фундаментальної юридичної освіти. Ці недоліки професійної правосвідомості зустрічаються, як правило, у молодих юристів і є наслідками недостатнього фахового

досвіду чи отримання ними неякісної вищої юридичної освіти.

Правовий ідеалізм (романтизм) характеризується таким станом правосвідомості громадян, зокрема посадових осіб державного апарату, при якому відбувається переоцінка реальних можливостей форм права впливати на суспільні відносини і процеси. 1) *правовий нігілізм*, який полягає у запереченні соціальної цінності права, у скептичному, зневажливому ставленні до нього, свідомому ігноруванні вимог закону. Як правило, нігілістом є такий юрист, який випадково обрав свою професію, а під час навчання не усвідомив цінність права. *Правовий ідеалізм (романтизм)*, тобто переоцінка цінності права, його можливостей як регулятора суспільних відносин, нерідко зустрічається у юристів-початківців, проте, як правило, швидко зникає з появою у них необхідного професійного досвіду.

Хоча ідеалізм і має протилежну нігілізму спрямованість, та за своїми деструктивними наслідками він становить не меншу загрозу для суспільства. Очікування від права результатів, які воно об'єктивно не здатне забезпечити, закономірно з часом призводить до розчарування в ньому і далі до нігілістичних поглядів і оцінок права. Так, на етапі виборення незалежності України і прийняття її Конституції значна частина суспільства мала ілюзію щодо можливості шляхом прийняття нового законодавства, копіювання зарубіжного досвіду забезпечити європейський рівень життя.

Правовий дилетантизм означає вільне поводження із законом (поверхове або неадекватне тлумачення правових норм, відсутність системного підходу при їх оцінці та ін.) або оцінкою юридичної ситуації,

що в цілому зумовлено легковажним ставленням до права. Особливої небезпеки ця форма може набути в разі тиражування таких підходів через засоби масової інформації (наприклад, усупереч дії презумпції невинуватості твердження про визнання особи до судового рішення винною у вчиненні злочину). Така форма деформації, як *правовий дилетантизм*, тобто заняття правом без спеціальної підготовки, при поверховому знайомстві з предметом, не є характерним для юристів. Окремі її прояви можна зустріти лише у випадках, коли з тих правових питань, що потребують спеціальної підготовки і досвіду, легковажно консультує юрист, який не має необхідних знань (наприклад, юрист, що працює в управлінні земельними ресурсами, без належної підготовки надає правову допомогу в сфері банківського законодавства або авторського права і суміжних прав).

Правова демагогія передбачає легковажне або свідоме справляння такого впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування однобічного чи викривленого уявлення про правову дійсність. *Правова демагогія* – підміна права його видимістю, маніпуляції з правом, зловживання правом, використання права для досягнення власних цілей при удаваному посиленні на суспільне благо, авторитет права тощо. Ця деформація є досить розповсюдженою серед юристів через наявність у них професійних знань і навичок, що дозволяють їм уміло маніпулювати правом. Небезпечність правової демагогії полягає в тому, що особа, яка на неї орієнтується, припускає наявність певної цінності права, усвідомлює існування довіри до нього з боку інших і саме тому використовує його для досягнення

власних корисливих інтересів, прикриваючи свої наміри розмовами про суспільне благо. Найбільшого поширення така форма деформації правосвідомості набуває під час проведення виборів або референдумів і супроводжується ви користанням широких можливостей засобів масової інформації та реклами впливати на суспільну думку («чорний піар»).

«Переродження» правосвідомості обґрунтовано визнається одним з найнебезпечніших проявів деформації правосвідомості громадян. *Переродження правосвідомості юриста у злочинну форму.* Це – одна з найнебезпечніших деформацій. Сьогодні, на жаль, непоодинокими є випадки входження до організованих злочинних угруповань юристів, у тому числі тих, які займають посади в державному апараті. Досить розповсюдженими є корупція, свідоме порушення закону у власних злочинних інтересах судьями, прокурорами, слідчими. Таке становище поза всяким сумнівом загрожує нормальному розвитку суспільства, держави. Тому не випадково боротьба з цими негативними явищами є одним з найважливіших завдань, що стоїть сьогодні перед Україною. Йому притаманна максимальна ступінь викривлення правових ідеалів, свідченням чого стає свідоме вчинення людиною умисних, переважно тяжких кримінальних злочинів, мотивами яких найчастіше виступають жорстокість, користь та ін. Особливу небезпечність становлять такі види «переродження» правосвідомості, наслідком яких є організована злочинність і корупція, що завдають значної шкоди процесу реалізації принципів верховенства права, недоторканності основних прав і свобод людини, становлення демократичної, правової держави, підвищення рівня правової культури особистості і суспільства в цілому.

В Україні, яка стала на шлях просування до демократичної, правової державності, де діють принципи верховенства права і правового закону, боротьба з деформацією правової свідомості має розглядатися як пріоритетний напрямок діяльності компетентних державних органів і суспільства в цілому.

Основними чинниками, які сприяють професійній деформації, а також негативно впливають на розвиток правової культури, є:

1) Зловживання владою або службовим становищем, перевищення службових повноважень.

Влада в будь-якому суспільстві — феномен, що багатьох "п'янить", позбавляє здорового глузду. Неспроста говорять: якщо хочеш перевірити людину — дай їй владу. Проявів зловживання владою в нашому суспільстві дуже багато, особливо у вищих її ешелонах. Скажімо, глава облдержадміністрації підписує розпорядження, яке надає перевагу у підприємницькій діяльності певному приватному підприємству, і завдяки цьому розпорядженню інші підприємства не витримують конкуренції. Але це він робить не просто так, а має свій інтерес, і цей «інтерес» отримує у вигляді хабаря в дипломаті.

2) Некомпетентність, тобто відсутність спеціальних теоретичних і практичних знань, умінь, навичок.

Наприклад, некомпетентність судді в питаннях проведення експертизи. Не знаючи можливостей експертизи або не розуміючи того, що саме необхідно з'ясувати, суддя може відмовити у клопотанні захисника про проведення експертизи. А це призводить до неповноти судового розгляду і прийняття помилкових рішень.

3) Винесення обвинувального вироку з порушенням принципу презумпції невинуватості.

Принцип презумпції не винуватості, закріплений у статті 62 Конституції України, згідно з якою особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

4) "Зовнішній процес" або "телефонне право" — втручання в розгляд юридичних справ з боку посадових осіб, які наділені владними повноваженнями, але не мають до цих справ службового відношення.

Це виражається в тиску ззовні на процеси розкриття, наприклад, організованих злочинних угруповань, у тому числі і корумпованих.

Подолання деформацій професійної свідомості повинне здійснюватися насамперед через підвищення загальної та правової культури, правової та моральної свідомості юристів, покращення підготовки юридичних кадрів, постійне підвищення їх кваліфікації. Подоланню деформацій сприятиме успішне проведення правової, адміністративної і судової реформ, вдосконалення законодавства, зміцнення режиму законності і правопорядку, забезпечення реального захисту прав і свобод людини і громадянина. Для вирішення проблеми деформацій професійної свідомості необхідне підсилення контрольно-наглядової роботи, належне проведення професійної атестації, притягнення юристів-правопорушників до відповідальності тощо.

В якості спеціальних засобів зведення до мінімуму правового нігілізму слід назвати:

- Вдосконалення правотворчості, забезпечення належної якості прийнятих законів (в тому числі зменшення норм, що забороняють в новому законодавстві в порівнянні з попереднім), наявність розвиненого законодавства, стабільності та однаковості в регулюванні суспільних відносин;

наявність розвиненої системи правозастосовчої діяльності; зміцнення законності, облік кожної юридичної ситуації, підвищення ролі суду;

підвищення ефективності в діяльності правоохоронних органів по запобіганню правопорушенням. Необхідна систематична робота з підвищення професійної культури всіх суб'єктів правоохоронної системи, що сприятиме подоланню недовіри населення до роботи правоохоронних органів;

підвищення рівня правосвідомості та правової культури населення, яке дозволило б закону працювати. Цьому в чималому ступені покликане допомогти поліпшення правової інформації;

якість професійного навчання і виховання юристів, інших посадових осіб.

Подолання деформацій професійної свідомості повинне здійснюватися насамперед через підвищення загальної та правової культури, правової та моральної свідомості юристів, покращення підготовки юридичних кадрів, постійне підвищення їх кваліфікації. Подоланню деформацій сприятиме успішне проведення правової,

адміністративної і судової реформ, удосконалення законодавства, утвердження верховенства права, забезпечення реального захисту прав людини. Для вирішення проблеми деформацій професійної свідомості необхідне підсилення контрольної-наглядової роботи, належне проведення професійної атестації, притягнення юристів-правопорушників до відповідальності тощо.